

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ:  
ЕЛЕМЕНТНИЙ СКЛАД**

**CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE UKRAINIAN PEOPLE:  
ELEMENTAL COMPOSITION**

Автором розкрито основи конституційно-правового статусу українського народу, його елементний склад.

Визначено, що український народ як суб'єкт права повинен набути правосуб'єктності в повному обсязі, що містить не тільки правоздатність, але й дієздатність. Водночас треба визнати, що правосуб'єктність українського народу є складним, багатоаспектним, комплексним правовим явищем, оскільки у структурі правосуб'єктності українського народу основне місце посідають правоздатність та дієздатність, адже саме вони забезпечують здатність українського народу ставати суб'єктом права загалом та суб'єктом конкретних правовідносин зокрема.

Акцентовано увагу, що необхідність визнання принципів елементами конституційно-правового статусу українського народу зумовлюється тим, що саме вони, спільно із функціями, демонструють сутність, соціальне призначення та соціальну цінність конституційно-правового статусу українського народу.

Аргументовано, що гарантії як елементи конституційно-правового статусу українського народу являють собою закріплені в нормативно-правових актах умови, способи та засоби, що забезпечують реалізацію (фактичне втілення) усіх інших елементів у правових відносинах. Вони обов'язково мають розглядатися як самостійний елемент конституційно-правового статусу українського народу, оскільки покликані забезпечувати його охорону, захист, реалізацію, практично-прикладну спрямованість, відновлення в разі порушення. Особливо хотілося б наголосити, що саме гарантії забезпечують перехід нормативно-правових приписів до фактичного становища українського народу в політичній, економічній, культурній, правовій та інших суспільних сферах життя.

А також обстоюється думка, що гарантії істотно впливають на зміст і соціальне значення конституційно-правового статусу українського народу.

**Ключові слова:** український народ, правосуб'єктність, гарантії конституційних прав, права та обов'язки, конституційно-правового статусу українського народу.

The author reveals the basics of the constitutional and legal status of the Ukrainian people, its elemental composition. It is determined that the Ukrainian people as a subject of law must acquire legal personality in full, which contains not only legal capacity but also legal capacity. It should be recognized that the legal personality of the Ukrainian people is a complex, multifaceted, complex legal phenomenon, as in the structure of the legal personality of the Ukrainian people the main place is occupied by legal capacity and capacity, because they ensure the ability of the Ukrainian people to become a subject of law. the subject of specific legal relations, in particular.

Emphasis is placed on the need to recognize the principles as elements of the constitutional and legal status of the Ukrainian people due to the fact that they, together with the functions, demonstrate the essence, social purpose and social value of the constitutional and legal status of the Ukrainian people. It is argued that guarantees, as elements of the constitutional and legal status of the Ukrainian people, are the conditions,

methods and means enshrined in regulations that ensure the implementation (actual implementation) of all other elements in legal relations. They must be considered as an independent element of the constitutional and legal status of the Ukrainian people, as they are designed to ensure its protection, defense, implementation, practical and applied orientation, recovery in case of violation.

I would especially like to emphasize that it is the guarantees that ensure the transition of normative and legal prescriptions to the actual position of the Ukrainian people in the political, economic, cultural, legal and other social spheres of life.

It is also defended that the guarantees significantly affect the content and social significance of the constitutional and legal status of the Ukrainian people.

**Key words:** *Ukrainian people, legal personality, guarantees of constitutional rights, rights and responsibilities, constitutional and legal status of Ukrainian people.*

**Вступ.** Передусім варто зазначити, що до елементів конституційно-правового статусу українського народу слід віднести правосуб'єктність, принципи, повноваження, тобто права й обов'язки, гарантії статусу. А тому є сенс обґрунтувати доцільність їх визначення як елементів конституційно-правового статусу українського народу.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідження сутності елементного складу конституційно-правового статусу українського народу.

**Результати дослідження.** Правосуб'єктність як елемент конституційно-правового статусу українського народу є початковим, але надзвичайно важливим елементом, оскільки саме завдяки правосуб'єктності як першоджерелу та першооснові формуються та функціонують усі інші елементи. Саме у зв'язку із правосуб'єктністю визнається повноцінність існування конституційно-правового статусу українського народу, це особливо наочно проявляється в міжнародних правових відносинах. Без правосуб'єктності неможливо чітко визначити конституційно-правовий статус українського народу, адже саме правосуб'єктність сприяє встановленню відмінності конституційно-правового статусу українського народу від конституційно-правових статусів інших соціальних суб'єктів. Отже, абсолютно правильно стверджується, що правосуб'єктність – юридична передумова для визнання особи носієм відповідного правового статусу. «Поняття «правосуб'єктність» характеризує суб'єктів права та правовідносин, правовий статус – характеризує правове становище особи загалом. Тому правосуб'єктність як основа, фундамент набуття правового статусу фізичною або юридичною особою мусить бути включена до складу правового статусу» [1, с. 39].

Думка тих авторів, які стверджують, що у правосуб'єктність як елемент конституційно-правового статусу українського народу не можна включати правоздатність та дієздатність, є спірною. Здається, що правоздатність українського народу настала з моменту усвідомлення громадянами України всіх національностей єдиної спільності та первинності власного самовизначення. А дієздатність наступила з моменту утворення власного суспільства, держави, соціальних регуляторів, духовності тощо, тобто з того моменту, із якого український народ став спроможним не тільки мати конституційно-правовий статус, але й реалізувати його.

Беззаперечно одне, український народ як суб'єкт права повинен набути правосуб'єктності в повному обсязі, що містить не тільки правоздатність, але й дієздатність. Водночас треба визнати, що правосуб'єктність українського народу є складним, багатоаспектним, комплексним правовим явищем, оскільки у структурі правосуб'єктності українського народу основне місце посідають правоздатність та дієздатність, адже саме вони забезпечують здатність українського народу ставати суб'єктом права загалом та суб'єктом конкретних правовідносин зокрема.

Необхідність визнання принципів елементами конституційно-правового статусу українського народу зумовлюється тим, що саме вони, спільно із функціями, демонструють сутність, соціальне призначення та соціальну цінність конституційно-правового статусу українського народу.

Повноваження є всі підстави визнавати системоутворювальним елементом конституційно-правового статусу українського народу, оскільки вони являють собою сукупність його первинних, найбільш важливих прав та обов'язків, закріплених за ним, у встановленому в нормативно-правових актах порядку для виконання покладених на нього функцій.

Існують різні класифікації повноважень, отже, прав і обов'язків народу. Зокрема, І.О. Кресіна й О.В. Кресін із посиланням на Статут ООН, резолюції Генеральної Асамблеї ООН, міжна-

родні пакти, декларації, договори та хартії виділяють такі права, свободи й обов'язки народів: 1) на самовизначення та похідні від нього права: на вільне встановлення свого політичного статусу; здійснення свого економічного, соціального та культурного розвитку; колоніального народу (а також народу, що перебуває під іноземною окупацією чи гнітом расистського режиму) – на незалежність; 2) на рівноправ'я, яке зумовлює поширення принципу невтручання у внутрішні справи держав та проголошення прав: народу, що здійснює боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та проти расистських режимів, – на здійснення свого права на самовизначення; мати владу, що його (народ) представляє; мати власні збройні сили; вільне від дискримінації представництво населення території в центральних законодавчих органах держави на тих самих підставах, що й населення інших територій; рівне з населенням інших територій громадянство; на призначення й обрання державних службовців і місцевих державних службовців на загальних підставах; загальне і рівне виборче право; однакові права всіх мешканців держави; повне самоврядування в питаннях внутрішнього законодавства території в усіх справах, що зазвичай не належать до виключної компетенції центрального уряду; на рівність і свободу від експлуатації; 3) на міжнародну правосуб'єктність, як таке, що виникає під час реалізації права народу на самовизначення у вигляді створення окремої незалежної держави та передбачає права: на встановлення безпосередніх відносин з іншими державами та міжнародними організаціями; на укладення і ратифікацію міжнародних договорів; на безпосередню і повноважну участь у роботі ООН та її спеціалізованих установ несамоверхніх територій (їх народів); на міжнародну правосуб'єктність національно-визвольних рухів колоніальних народів; 4) на народний суверенітет, яке охоплює права та свободи: на обмеження суверенних прав території в результаті вільно ухваленого власного рішення; свободу від контролю чи втручання уряду іншої держави в діяльність органів влади та в управління територією; на участь населення в управлінні територією на основі виборчої та представницької системи; на повне самоврядування в соціально-економічних питаннях; колоніальних народів – на свободу від насадження країнами-метрополіями непередставницьких режимів і конституцій; 5) на повагу до цілісності його національної території, похідним від якого є право на свободу колоніального народу від систематичної імміграції, переміщення, депортації і переселення корінних мешканців; 6) право на розпорядження природними багатствами і ресурсами має розумітися як право: на встановлення правил і умов щодо господарської діяльності на території народу; народу, що перебуває під іноземною окупацією, іноземним і колоніальним пануванням чи під гнітом апартеїду, на відшкодування і повну компенсацію за експлуатацію, виснаження та шкоду природним та всім іншим ресурсам; 7) на боротьбу колоніальних народів за здійснення свого права на самовизначення і незалежність; 8) на одержання допомоги національно-визвольними рухами від іноземних держав та міжнародних організацій; 9) на збереження і розвиток своєї культури, повагу до неї, зокрема і до її самобутності; 10) на життя в гідних умовах, в умовах свободи і користування плодами соціального прогресу; 11) на мир; 12) на повернення свого надбання, якого він був позбавлений внаслідок грабежу, і на відповідну компенсацію; 13) на рівність корінних народів з усіма іншими народами. Обов'язком народу, проголошеним у міжнародному праві, є визнання необхідності: поширення культури й освіти; співробітництва з іншими народами в цій сфері; сприяння соціальному прогресу [2, с. 52].

У Преамбулі Загальної декларації прав народів, яка ухвалена 4 липня 1976 р., передбачено права на: свободу; опір будь-якому іноземному втручання; самостійний вибір свого уряду; якщо народи поневолені, – боротися за своє визволення; отримувати допомогу у своїй боротьбі від інших народів. У першому розділі «Право на існування» зазначено такі права: на існування; на повагу до національної та культурної ідентичності; на мирне користування своєю територією та повернення її в разі вигнання; не піддаватись знищенню, тортурам, переслідуванням, депортаціям, вигнанню із причини національної або культурної належності; не бути поставленим у такі умови існування, що підривають ідентичність і цілісність народу. У другому розділі «Право на політичне самовизначення» закріплені права на: самовизначення і визначення свого політичного статусу без будь-якого зовнішнього втручання; опір будь-якому колоніальному, безпосередньому або опосередкованому пануванню та всім расистським режимам; демократичний режим, що представляє всіх громадян (незалежно від раси, статі, релігії, кольору шкіри), спроможний забезпечити ефективну повагу прав людини й основних свобод. У третьому розділі «Економічні права народів» визначено право на: свої природні багатства і ресурси; повернення пограбованих багатств та відшкодування несправедливо сплачених сум; участь у науково-технічному прогресі, який є частиною загальнонародської спадщини; справедливую оцінку своєї праці та здійснення міжнародного обміну на рівних і справедливих умовах;

встановлення економічної і соціальної системи за власним вибором, слідування своїм шляхом економічного розвитку вільно й без будь-якого зовнішнього втручання; реалізацію економічних прав у дусі солідарності між народами світу і з належним врахуванням їхніх інтересів. У четвертому розділі «Право на культуру» закріплено права на: спілкування своєю мовою; охорону і розвиток національної культури, збагачувати тим самим культуру всього людства; власні художні, історичні та культурні багатства; не сприйняття впливу чужої культури. У п'ятому розділі «Право на навколишнє середовище та спільні ресурси» зазначені права на: збереження, захист і поліпшення свого довкілля; використання спільної спадщини людства (відкрите море, морське дно, космічний простір). У шостому розділі «Права меншин» регламентується право на: повагу до власної ідентичності, традицій, мови і культурної спадщини; рівність прав меншин із правами інших громадян держави, без будь-якої дискримінації [3].

Є загальновідомим, що Загальна декларація прав народів, ухвалена 4 липня 1976 р. Міжнародною неурядовою конференцією, скликаною в Алжирі неурядовими організаціями – Міжнародним фондом захисту прав і визволення народів та Міжнародною лігою захисту прав і визволення народів, є рекомендаційним актом, але намагання систематизувати повноваження народів заслуговує на схвалення.

До того ж зазначення прав народів у вигляді окремих розділів, як-от: «Право на існування», «Право на політичне самовизначення», «Економічні права народів», «Право на культуру», «Право на навколишнє середовище та спільні ресурси», тільки підтверджує можливість виокремлення установчих, організаційно-легітимізаційних, правотворчих, судових, контрольно-наглядових та майнових повноважень. Адже права, які зазначені в розділах «Право на існування» та «Право на політичне самовизначення», можуть бути презентовані як установчі й організаційно-легітимізаційні повноваження, а права, викладені в розділах «Економічні права народів» і «Право на навколишнє середовище та спільні ресурси», дуже нагадують собою контрольно-наглядові та майнові повноваження.

Азійсько-Тихоокеанська декларація людських прав індивідів і народів, ухвалена 15 лютого 1988 р. на Другій конференції юристів цього регіону із правових питань миру, розвитку та прав людини, є нормативним актом, що запроваджує нове поняття – «людські права індивідів і народів». Вона передбачає такі основні права народів цього регіону: вільно визначати свій політичний статус; на вільний економічний, суспільний та культурний розвиток; на невід'ємний суверенітет над своїми природними багатствами та ресурсами; на життя; на гідне існування; на розвиток; на повагу гідності народу; на свободу; на участь у вирішенні державних, міжнародних і глобальних проблем; бути інформованими про внутрішню і зовнішню політику свого уряду; на підтримання міжнародного миру й безпеки. Декларація встановлює також обов'язки народів: поважати право всіх на життя; берегти мир і безпеку; сприяти розв'язанню державних, міжнародних і глобальних проблем; реалізувати право жити у світі без зброї; домагатися взаєморозуміння між індивідами, народами і державами; сприяти встановленню довіри між народами; не допускати розпалювання ворожнечі до інших народів; поважати їхні права і свободи; берегти навколишнє природне середовище; поважати права та свободи інших [4].

Аналіз Загальної декларації прав народів, ухваленої 4 липня 1976 р., і Азійсько-Тихоокеанської декларації людських прав індивідів і народів, ухваленої 15 лютого 1988 р., дає підстави сформулювати такий висновок щодо прав і обов'язків народів. Можна з упевненістю стверджувати, що об'єктивні закономірності сучасності настійно вимагають закріплення та систематизації не стільки прав і обов'язків людини, держави чи інших соціальних суб'єктів, скільки регламентації та кодифікації прав народу або народів як на національному, так і на міжнародному рівні, оскільки без їх закріплення й утвердження існування народу взагалі стає неможливим. Минули часи, коли права народів цілком отожднювалися із правами людини чи інших соціальних суб'єктів.

Отже, можна тільки вітати закріплення та систематизацію прав народів загалом і українського народу зокрема, але водночас видається абсолютно обґрунтованою думка, що український народ, на відміну від усіх державних органів, інших соціальних інституцій, не обмежений Конституцією України й не повинен бути обмежений законами України шляхом закріплення за ним чітко визначеного та вичерпного переліку владних прав. Український народ повноважний взяти до свого провадження будь-яке питання у сфері управління суспільними та державними справами (крім тих, що зафіксовані у ст. 74 Конституції України) і ухвалити відповідне рішення, яке є обов'язковим для виконання на території України [5, с. 11].

Гарантії як елементи конституційно-правового статусу українського народу являють собою закріплені в нормативно-правових актах умови, способи та засоби, що забезпечують ре-

алізацію (фактичне втілення) усіх інших елементів у правових відносинах. Вони обов'язково мають розглядатися як самостійний елемент конституційно-правового статусу українського народу, оскільки покликані забезпечувати його охорону, захист, реалізацію, практично-прикладну спрямованість, відновлення в разі порушення. Особливо хотілося б наголосити на тому, що саме гарантії забезпечують перехід нормативно-правових приписів до фактичного становища українського народу в політичній, економічній, культурній, правовій та інших суспільних сферах життя.

Гарантії істотно впливають на зміст і соціальне значення конституційно-правового статусу українського народу. Без створення умов, способів та засобів для реалізації конституційно-правового статусу, особливо прав та обов'язків, він залишиться «заявою про наміри». Водночас загальносоціальні (політичні, економічні та культурні) і спеціально-юридичні гарантії є, беззаперечно, елементами структури системи конституційно-правового статусу українського народу, оскільки зумовлюють його сутність, забезпечують дієвість та ефективність. Отже, є сенс вести мову про загальносоціальні та спеціально-юридичні гарантії конституційно-правового статусу українського народу.

**Висновки.** На підставі вищевикладеного відзначимо, що не належать до елементів конституційно-правового статусу українського народу: 1) статусні правові норми, тому що вони лише закріплюють, формалізують у вигляді правових приписів правосуб'єктність, принципи, повноваження (права й обов'язки), гарантії, тобто є лише способом правового вираження зазначених елементів у різноманітних нормативно-правових актах; 2) громадянство, у зв'язку з тим, що «громадянство України – правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках» [6], тобто громадянство є елементом конституційно-правового статусу громадян України, але не українського народу, однак варто все ж визнати, що український народ складається із громадян України всіх національностей; 3) правовідносини, у яких суб'єктом виступає український народ, тому що, на наш погляд, у правовідносинах, під якими розуміють врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що охороняються державною владою від порушень, тільки реалізується конституційно-правовий статус українського народу, але вони не є його елементом; 4) юридичну відповідальність, під якою варто розуміти особливий вид примусу, сутність якого полягає в обмеженнях особистого, політичного, організаційного, матеріального, морального й іншого характеру за скоєне правопорушення, оскільки стосовно будь-якого народу вона є нереальною, практично не здійсненою, адже не можна притягнути до юридичної відповідальності весь народ.

#### Список використаних джерел:

1. Рождественська О.С. Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2009. 191 с.
2. Кресіна І.О., Кресін О.В. Народ як суб'єкт міжнародного права. *Права людини : філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри* : збірка статей учасників II Міжнародного круглого столу, м. Львів, 24–26 листопада 2017 р. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 258 с.
3. Загальна декларація прав народів, ухвалена 4 липня 1976 р. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=15129](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=15129)
4. Азійсько-Тихоокеанська декларація людських прав індивідів і народів, ухвалена 15 лютого 1988 р. URL: [https://vue.gov.ua/Азійсько-Тихоокеанська\\_Декларація\\_людських\\_прав\\_індивідів\\_і\\_народів\\_1988](https://vue.gov.ua/Азійсько-Тихоокеанська_Декларація_людських_прав_індивідів_і_народів_1988)
5. Мірошніченко Ю.Р. Влада українського народу та шляхи забезпечення конституційності його рішень. *Віче*. 2011. № 21. С. 8–11.
6. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.